



ԱՐԾՈՒԻ ՎԱՄՊՈՒՐԱԿԱՆ

ԹՈՒՈՒՑԵԱԼ ՀԱՅՐԵՆԱՍԻՐ ԹԵՒՕԳ
ՅԱՐԾՈՒՆԻ ՄԵՆԱՍՏԱՆԷՆ ՎԱՐԱԳԱՅ
ՈՐ ԴՊԱՆ ՏՈՍՊ

Ա. ՀԱՆԴԵՍ ԱՍՏՈՒ-ԱԾՊԱՇՏՈՒԹԵԱՆ

ՀԱՄԲԵՐՈՒԹԻՒՆ ՎԵԱՆՔ Է

“ ՄԻՔԷ ՈՐ ԶԵՂԵՆ ԱՅՆ ԴԵՐ
յաւելոյն յաւելն, . Սաւ. Ի. 15 .”

Այո, Արծուիդ իմ դու, որ իբրեւ մեռեալ համարեցար ինչ
արտից բազմաց եւ սիրային զաչկունս քո կափուցեալ ննջեցեր
այսչափ առ շիրմօք ոսկերաց Արծրունւոյն Սենեքերիմայ, զարթիլ
զարթիլ ի կնքեալ դերեզմանէդ. աւասիկ ձայն տան եւ կոչեն
զքեզ Ազգասիրացն Սաճառք ի յարութիւն. զի զարձեալ յաւ.

շեղուցու յառնել իբրեւ 'ի բնոյ ընդոստուցեալ :

Հարժեա եւ տուր թափ հայրենասէր թեւոյդ, թախր եւ հասառ հեռաւոր Հայկազունս, տուր աւետիս, որ կարօտագին աջօք մինչեւ ցարդ սարսեն յուսով աւետաբեր գարտեանդ. թէ դարձեալ գարունն եկն 'ի Հայաստան եւ 'ի Վասպուրական երկիր. եանց ձմեռն տխուր, անցին գնացին անձրեւք տեղատարափ. ծըեցան բուսան ծաղիլունք լերին Վարդայ, բացան ակունք ձիւնախնից աղբերակաց, ջուրք ելեալ ճեմեղով անդանեն եւ համբուրիւ տան զովջոյն սուաջին՝ կարճահասակ, հեգտոներէս մանիշեկին եւ այնպէս սահեալ գնան դանդաղաձմեղ ընթացիւք, ողջունելով անդանեն առ արմատովք ցարենանաբոյ շուտաբացիկ ծաղկանց :

Իսկ որք ամբողջով զարմանան եւ հարցանեն 'ի բէն, Արծուիւր իմ, « թէ զի է այդ նորօրինակ փոփոխումնդ. ողբէս եկն եհաստարաժախ գարունն 'ի Վասպուրական աշտարհ եւ իբր հալեալ 'ի ջուր գարձան փողփաղակի՝ բարդեալ գիգեալ ձիւնք լերին Վարդայ. եւ այս իսկ եւ առաւել սքանչելիք յաչս մեր. զի փսնս Արծուիւր համբաւէին թէ մեռաւ եւ թաղեցաւ յաւուր աւագ Հարսթուն եւ յաւելաւ առ նախնին Արծուինեանց եղեալ սու ընթեր շիրմաց նոցին. օգով եւ ամենայն մարդիկ զԱրծուիւր ընդ մեռեալս համարէին » :

Տուր պատասխանի գոցա, որու այժմիկ, ասա, եթէ արդացեալ զիս ընդ մեռեալս կարծէին մարդիկ, ընդէր ապա ելլին կնիք 'ի վերայ կափարիչ դրան գերեզմանիս եւ պահապանք շուրջ զինեւ կացին զգուշութեամբ : Ուրեմն յայտ աստի է, թէ կնիքն եւ պահապանքն կարծիս իմն տացին ամենեցուն զիկնակի նորոգուածնէ Արծուիւր : Ուր աւասիկ նորոգեցաւ նորափետուր թեւօք թռուցեալ յամրապահեալ շիրմէն : Զի թէպէտ սակաւիկ մի ննջեաց եւ ծանրացան աջք իւր բնով համբերութեան. արդ յանկարծ զարթուցեալ զուարթացաւ եբաց զաչս իւր ետեւ. զի գիշերն եւ ձմեռն անցեալ է, ծիրանանշող արշալոյսն զբարձրագագաթամբ լերին Վարդայ ծաւալեալ աւետարանէ զգալուստ գեղեցիկ առաւօտուն. հանդերձեալէ Արեւակն Հայոց ըզ

իւր ամիսովիս ալ նշոյս, դարձեալ ճառագայթել զերեսօր Վասպուրական երկրիս : Վասն որոյ զառածն Դաւթեան Արծիւն 'իւր քերան առեալ երդէ ցնծալով, « Միթէ որ ննջիցէն. այլ ոչ եւս յաւելուցու յառնել » :

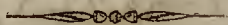
Ար յուսացեալդ ես յամենայն սրտէ ԾԱՅրն խաղաղութեան եւ առ պատուանդան խաչի նորին զբոյն քո եղեալ իբրեւ 'իւ հաստատնոյ վիմի, ին հնար իցէ սառանել բեզ կամ ամաչել յաւիտեան : Վայրիկ մի զամենաւրեք տարածեալ թեւոյդ առ քեզ ամիսովելով՝ ննջեցէր առ զովաշունչ հովանեօք ծառոյ խաչին. ուրանօր քաղցր եւ անուշակէ քուն Աստուածապաշտ աչաց : Տէրն եւ անքուն պահապանն խաչայէլի. որ 'ի վերոյ դիտարանի խաչին իւրոյ կացեալ քառաթեւին վրանօք հովանի առնէր 'ի վերայ քո պահելով անվտա՝ 'իսառնջենական կիզմանէ տապահար արեւուն եւ 'ի գիշերի ցրտահար լուսնոյն դիպուսծոց. աւսիկ ձայն առնէ բեզ համբարձ զաչս քո ցերկնաձեմ լեռուն Վարագայ. տես 'իզլսոյ նորին յօդնութիւն կարկառեալ ձեռն Հրեշտակին Զակոբայ եւ Պաշտպանին Դաւթի. զի աներկիւղ վստահութեամբ արտասնդեալ ելցես քննացես զճանապարհս քո միամտութեամբ սրբի. թէ ելցէ ընդ առաջդ հարազատն քո չորեքհարիւր սուսերակիր արամբք, դու հեզ լեր իբրեւ զձուր տարածեալ առաջի նոցա. թող հարցեն որչափ եւ կամին՝ չկարեն վնասել քեզ ինչ. առւր նոցին ժանդոտեալ 'ի նախանձս իւրեանց մաշին . 'ի վերջոյ դարձեալ քաղցրացեալ 'ի փրտ զպարանոցաւ. փարեւոյ են հալաղատք քո եւ արտասուալիւ սիրակաթ աչօք համբուրելով զբեզ. նշան հաշտութեան եւ խափն շուրջ զձեւք կամար կապեալ՝ կրկին 'ի միտին բնակիք բարեվայելուչ խաղաղութեամբ :

() ն հապա, թառուցեալ Արծուիդ իմ 'ի կայարանէ խաչին Վարագայ. բաջացիր 'ի յասպարիւսի հայրենասէր նահատակութեանդ. մի լիցի բեզ երբէք տատանիլ վհայտութեամբ. նեցուկէ 'ի ներքոյ տարածեալ թեւոյդ քառաթեւեան Փայտն անկործանելի. իբրեւ առաջնորդ ընդ քեզ թաչելով երթայ պահպան զուարթունն խաչայէլի. թէ ցուպ 'ի ձեռին միայնիկ իջես 'ի սահմանս խառանու փոխուցեալ յերեսաց բարիութենէ. զօրա-

ցիր յուսում, դառնալոց եւ անդրէն մեծախումբ բանակօք 'ի հայ-
րենի տուն. անդ եւս կերակրելոց են զբեզ խնամակարքն բո հան-
գոյն Յովսեփայ : Թէ անդ եւս հասանիցի բեզ նեղիլ՝ չարչարիլ օ
համբեր աներկմիտ յուսով. զի ձեռն Աստուածեան այցելութիւն
առնելոց է բեզ հզօր պաշտպանութեամբ Մովսիսանման աղգա-
սիրացն : Դարձեալ Թէ առաւել բան զամենայն դժուարինս հրա-
մայիցի. բեզ յանկարծ որպէս Աբրահամու զրկիլ երանել 'ի հայ-
րենի երկրէդ, ո՛հ, տաքամերժիկ լեալ 'ի վիմազիր բունոյդ : մի վըր-
դովիր բնաւ երկմտութեամբ. այլ զօրացեալ աներկբայ հաւատով
'ի հանդէս Աստուածաշուտութեան՝ համբերութեամբ լնթացից
զկնի կոչողին յերկիրն, ուր ցուցանիցի բեզ 'ի դնել զբոնդ բնա-
կութեան : Թէ անդ եւս խնայեսցեն բեզ փոքրիկ վայր մի 'ի-
հաստատել զբոնդ կամ մերժեալ հալածեցեն անարդաբար, ա-
մէն ասեմքեզ, յուշ լիցի մաաքդ Տէցունեան պատգամն, « Ոչ
սպառեցես զքաղաքս ընդարձակ Հայաստան աշխարհին մերոյ
մինչեւ գտցես զհանգիստ բնակութեան մշտափոփոխ բունոյդ » օ

Այսպէս Թէ համբերող լիցիս խաչառ իբրեւ զՊօղոսն այն հայա-
ծանաց եւ նեղութեան՝ կեանք Արծուոյդ իմոյ նորոգեսցի միշտ՝
կեցցես յաւերժաբար ցորչալի սպեւն 'ի յերկինս. քերթ լուս-
նեակն ծերասցիս նուազիցիս 'ի լուսոյ անտես լեալ յաչաց. ընդ
որ հայեցեալ մարդիկ՝ կարծիցեն եթէ մուտ 'ի մաչն եւ մեռաւ.
դարձեալ անդրէն վերածնեալ նորոգիցիս եւ լրացիս պատարուն
լուսով եւ առ գիշերածագ նշողիբդ ցնծասցեն մանկունք Հայ-
կազնեան եւ յառեցեն աչօք 'ի դէմս գեղաբոլոր լուսնոյդ : Այս
'ի նեմաստուեր վայր օգիտութեան նստեալ տարափուսին ապ-
շութեամբ Թորգոմածին որդիք՝ զուարճացեալք ընդ նորոգու-
թիւն լուսնոյդ 'ի նուազմանէ, ինքեանք եւս աստեղանման ա-
կումբ առեալ շուրջ զբեւ բոլոր փայլեսցին ուսումնասիրութեան
նուազ եւ առատ լուսով, մինչեւ եկեալ հասցէ արշալոյսն Մես-
րօվպեան դարուն եւ պայծառ արեգակունք իմաստութեան ծա-
ղերցին անդրէն 'ի վերայ Հայաստան աշխարհիս մերոյ. գնաս-
ցեն անսպիւսք առ հարուստ լուսով նոցին մանկունք Արամ-
եան :

Տար ռւրեմն եւ ժուժեա Արծուիդ իմ, ամենայն խաչից եւ վշտաց տեսեր աւասիկ, զի համբերութիւն քեզ կրկնակի կեանք վերընծայէ Առաքեալն խրախոյս տայ քեզ սլացիր էջ յաղբիւսն Յովբայ, տես եւ լուր զհամբերութիւն Աստուածապաշտ նահա- տակին . կշռեա մտօքդ զդժնդակ ցաւոց նորին ծանրութիւն, որ բան զաւազ ծովու ծանրագոյն էր . ասեմ քեզ, եթէ եւ դու համբերատար լիցիս առ բաղմադիմի դիպուածս փորձութեան աշ- խարհիս՝ տէրն, որ պսակադիր է խաղա համբերողացն՝ օրհնելով օրհնէ զվերջին քո բան զառաջինն եւ կրկնապարզեւ բարութեամբ բաժրացուցանէ զտառապեալն յաղբեւաց : Թուցեալ ան- դուտ սլացիր 'ի Գողգոթայ 'ի խաչին տեսարան ասեմ . անդ կսց 'ի զննին 'ի տես հանդիսի կատարման Տեառն քո՝ 'ի խաչին անար- դութեան 'ի դլուխն փշաբոլոր 'ի թուքն նախատանաց 'ի կողն վիրաբաց, յոտն եւ 'ի ձեռնն բեւեռակապ : Եթէ ինքնիդ յօ- ժարութեամբ խոտացար առնուլ զխաչն 'ի վերայ թեւոցդ եւ երթալ զհետ նորին 'ի հանդէս հրաւիրելով եւ ոչ 'ի հանգիստ : Զօրացիր ապա տանել այսպիսի դժնդակ վշտալիլութեանց մինչ- չեւ ցթաղումն շիրմին, այս է 'ի համբերութիւն խաղա . թող արդ պահպանն քո զուարթուն հրեշտակն նստեալ 'ի վիմի բարձր բունոյդ վարագայ, ձայն աւետեաց հնչեցէ հանուր Հայաս- տանեայց . թէ յարեաւ Արծիւն :



Բ. ՀԱՆԴԻՍԱՐԱՆ ՀԱՅՐԵՆԱՇԷՆ ԱՌԱՔԻՆԵԱՅՆ

ՀԱՅԿ ՆԱՀԱՊԵՏ ՀԱՅՈՑ

Ի նախասկիզբն բացման հանդիսարանիս հայրենաշէն առա- քինեացն իբրեւ նախամարտիկ յասպարէզ մտեալ խաղայ առա- ջի որդւոց իւրոց . նախածնունդ անդրանիկ որդի զօրութեան Ամ- ր արաւայ աշխարհին մերում, Թորգոմաւեր բռնէ Զբաղութեան,

պարադլուխ նախադրանց Հայի, որ ի մէջ սկայածին
 զարժից անհղ երեւեալ, հանդոյն Մասիսի գեղապատշաճ հասա-
 կաւ բարձրացեալ կաս ի միջակի ընդ արձակութեան դաշտին
 Այրարտայ. գլուխ քս վեհապանծ քաջագանգուր, նման վարսա-
 գեղ անկոյն ի սիրիւս պերճ զպարանոցաւդ եւ թիկնաւեդ զու-
 սովդ հովանի բոլորեալ. աչկունքդ զուարթագեղ հանգունա-
 տիպ պատարուն լուսնի ընդ ծիր կարակնաձեւ յօնիցդ բոցագոյն
 փայլեալ : Ո՛հ, ռւր արդ կափուցանեո զաչադ. զարթիր զարթիր,
 ձայն տուր հեռացեալ որդւոց քոյն ի պատերազմի գաշտէն
 Հայկաջճորոյ. ուր նետիւք փլուզեալ կործանեցեր գլխիթարին
 Բէլ թշնամին հայրենեայ : Չայն տուր ի նախնայէն ձեռակերտ
 դատասկերտեդ. զոր ի նշան պարծանաց բաժութեանդ կանգնե-
 ցեր իբրեւ կոթող յաղթութեան ի տես յետածնունդ որդւո-
 ցդ : Չայն տուր ի Հարբայ քո սիրեցեալ դաւառէն. ուր ընդ հո-
 դով թաղեալ, աւաղ, շնչմարի երբէք հսկայաձեւ գերեզմանիդ
 երկայնաձիգ պարզումն եւ արձան յաւերժական յիշատակաց ի-
 վերայ շիրմիդ արժանաւոր դրուստիւք կանգնեալ. յորում կար-
 դային գոնէ որդիբդ զանմահ քաջութեան քոյն զայս վերտա-
 ութ թիւն :

«Աստ հանգչի հսկայն հօր նախնին դէպոյն Արարտայն,
 Աստ հանգչին ի վատակոց հաւժու բողբոլք բէլախորձան,
 Աստ անմահ հանդիսանայ հայրենաշէն տաղիներն,
 Աստ իբրի զընի փառօք Հայի նահապետ Հայոց աղգին :»

Թէ չգուցէ անդրի խօսուն ի նշան շիրմիդ եւ քաջագործու-
 թեանց քոյն, բաւական են սիրողին զքեղ հնապատում ծերոյն
 Մովսիսի յաւերժագիր մատեան. որ զքոյդ հայրենապաշտպան
 առաքինութեանց հռչակ հարկանէ առ ամենայն աղինս : Զննչ
 իցէ քաջամասնութեանց հանդէս նախնոյն մեր Հայկայ, Խորեն-
 եան հրաշալիւ պատմիչ հնոյն Հայաստանի. արձանագրեա արդ
 եւ ի թեւ Արծուոյ, թող ընթեռնուցուն. որ պարծին որդիբ
 գոլ այնպիսումն հօր եւ շաւաւիդք ի բաժ արմատոյ անտի :

Ո՛վ է այն. որ ի միջի խուռն ամբարշտելոցն Բաբելոնեան
 դաշտին՝ միայնակ պահեաց զաւանդն հայրենի Ատուածաշու-

տութեան . մինչդեռ այլքն կորուսեալ զայն՝ դռնն զնորակրօնութեան անաստուած զիւցապաշտութեան : Ո՛վ արդեօք 'ի միջի բաժանեալ բազմալեզու նահապետացն , համարձակեցաւ ոչ հըստաւելիլ ընդ իշխանութեամբ ահեղասաստ հրամանին Բէլայ . կամ պաշտօն երկրպագութեան նուիրել ամբարտաւան Աստուածացելոյն , մինչդեռ այլքն ամենեքին սարսեալ հնազանդեցան ընդ ձեռամբ ահեղ բռնաւորին , եւ հեռացեալք յԱստուծոյն 'Նոյ' զեղծան մօլորեցան 'ի պաշտօն կռապաշտութեան : Հայկն է միայն նահապետն Հայոց եւ ոչ այլ որ . որ իւրայնովքն հանդերձ թող զԲաբելոն՝ դառնալ կամէր յԱյրարատ . ուր Աստուած պաշտութեան դրօշակն ծածանէր դեռ յերկնածայր գլուխ լեւին Մանեաց բարձրացեալն 'ի կայմն ազատ լաստափայտին . ուր հաւն իւր արդարն 'Նոյ դեռ կենդանի կացեալ նստէր 'ի դաստակերտն իւր Արիւռուի իբրեւ 'ի դպրոցի Աստուածապաշտութեան , աւանդէր զուսումն ճշմարիտ կրօնի հաւասէր թոռանցն չեւանել 'ի Բաբելոն 'ի հանդէս կռամուրութեան . ուր հաշտութեան ուխտին եօթնագունեան ալեղն կամար կապէր զԱյրարատաւ եւ խաղաղիկ օդով մանրակաթիլ ցօղէր անձրեւն Աստուածային այցելութեան . յորժամ Բաբելոն շանթահար լինէր պատու հատիւք բաժանման լեզուացն :

Եւ յիշատակք բազցր հայրենեաց յուշ գալով արխաիրտ նահապետին՝ թողցր 'ի բաց զշինութիւն պատժեալ ամբարտակին եւ դէմ եղեալ գայր 'ի շինումն դաստակերտին հայկաձորոյ , ուրանօր հանդերձեալ էր Աստուած 'ի ձեռն նորին յերկիր կործանել զպատկեր հպարտացելոյն Բէլայ : Սիրեաց զիւր բնականունդ երկիր շինական կենցաղավարութեամբ կեալ եւ շատանալ 'ի խնջոյս անպաճոյճ սեղան 'Նոյ' . քան շաղկան զեղխութեամբ զառածանիլ 'ի հեշտութիւն Բաբելոնի : Սիրեաց բնակիլ յաւետ 'ի ցրտաշունչ վայրն հիւսիսոյ . ուր Աստուած կայր . քան 'ի ջերմին հարաւակողմն տապանալ եւ կիզանիլ բոցով կրատմալ անաստուածութեան :

Արեաց դարձեալ զմայրն Մատիս եւ զԱբադաժ . որ դաստիարակ եղեն զիւցաղնածին մանկութեան իւրում եւ 'ի կա-

Թանկ բառալուծակ ստեանց եղեմաբուխ գետոց դիեցուցեալ զարգացողին զնա հսկայապերճ հասակաւ . ուր 'ի միաբարբառ բարձրագոյն համալսարանին Մասեաց՝ վարժեալ էր քաջ աղամախօս լեզուաւն եւ եթ . զոր ընդ կորուսանեւն 'ի խռան խառնակութեան 'Բաբելօնի՝ աճապարէր աւանդակորոյս աշակերտն դարձեալ մտանել անդրէն 'ի դպրոցն Մասեաց . յորում վեհագոյն վարժապետն 'Նոյ բազմեալ դասախօսէր Այրարատու բնակասնունդ որդւոց իբրեւ հաւատարիմ աւանդապահ Աստուածատուր բարբառոյն : Անդ յանկարծ 'ի նոյն Մասեաց ուսմանարան մտանէր Թոռնիկն Հայկ , ողջոյն մեծարանաց մատուցեալ՝ համբուրէր կարօտանօք զձեռն , որ երբեմն զվրկական տապանն կազմէր : Յառնէր խնդուութեամբ անդէն ծերունին 'Նոյ . խանդաղատանօք դրկելով զառ 'ի պանդխտութենէ եկեալ Թոռնեակն՝ գորովալիւր գթով համբուրէր զքաջապանծ ճակասն աննման դիւցազնին :

Ընդ հարցանէր 'Նոյ՝ պատմէր Հայկ զաստուածաստատ պատիժն Բաբելօնի , զբախտումն 'ի միմեանց չարախորհուրդ միաբանութեան , զբաժանումն նահապետական գնդին 'ի պէս պէս խառնակախօս լեզուս , զտիրել բռնութեամբ հսկային Բեւայ . որ հպարտութեամբ Աստուածացուցեալ զինքն , պաշտել ետ հնազանդելոցն եւ չարագիւտ ամբարիշտ հեղինակութեամբ եմոյժ զնորակրօնութիւն յաշխարհ 'ի Բաբելօնեան դրանէն :

Ով արդեօք հակառակ եկաց Աստուածընդդէմ ամբարտաւանութեան եւ ոչ եմուտ 'ի դուռն նորակրօնից բացեալ 'ի Սէնէար դաշտին . Հայկն է այս միայն Թոռնիկն քո քաջ . որ արիական ազատութեամբ 'ի բաց նշխահցի զԲելին բռնութիւն եւ աւասիկ հասեալ կամ առ յոսս Այրարատեան ծերոյդ՝ անկորուստ պահելով զաստուածապաշտութեան աւանդն առ ընկալեալ 'ի քէն :

Պարծիր Եւրեմն 'ի վերայ հայրենասէր Թոռնիկ . ուսն զիս դարձեալ խօսիլ նախաբարբառ սրանծալի լեզուաւդ . որով լեալ իմ քաջազարժ , ոչ օտար , այլ ընտանեգոյն ձայնիւ խրախոյս կարգացիլ փոքրիկ խմբին Այրարատայ քաջացն յառնել ընդիս , վազել 'ի քէն , դիմել 'ի մարտ 'ի ցոյց զօրութեան կորովի մատանց

մերոց . 'ի պաշտպանութիւն հայրենեաց մարտնչիլ ընդ խորիտ
թշնամոյն .

Այլ ինձ արդ հասցէ օրհնութիւն արդար ծերոյդ , ձեռք բո
զօրավիգ լիցին քաջադէղն մատանցս . եւ այժմիկ 'ի գլուխ լերինդ
Սասեաց , հաճարձ զքաղուկսդ յանդիման խաչափայտ Տապա-
նին . Թող անդուստ մշտամուռնչ 'ի վեր ելցեն բուրմուռնք անու-
շահոտ աղօթիցդ իբրու բարդ 'ի բարդ ծուխ Աստուածահաճոյ
նախանուէր զոհիդ . մինչեւ իմ կորույտս Հայկայ նետ յուժգնա-
պիրկ աղեղանէս Թառուցեալ շեշտահար Թափանցեացէ ընդ գոռոզ
իբրտ հակային Բէլայ , որ կամի զաթոռն իւր դնել յերկինս 'ի
տեղի պատուհասեալ պապուն իւր բելիարայ եւ 'ի գահն Բաբե-
լոնի աստուածանման բարձրացեալ հաւասար լինել Բարձրելոյն :

Յայս վայր եւ յայս նուաճ շատ լիցի նկարել 'ի դաստառակի
Հանդիսարանիս զպատկեր գիւցաղնին Հայկայ . Թողեալ այժմիկ
զհանդէս մարտախումբ ասպարիտին Հայոց ձորոյ՝ առ ձեզ թը-
ռուցանէ Արծիւն զդէմս բանից , մանկուռք հայկածին . որ պար-
ծիք հարազատ որդիք գոլ այնպիսեալմն հօր . եթէ յիրաւի ճըշ-
մարիտ իցէ այս , ուրեմն քաջամասնութեանց նորին հետեւեցէք
հայրանման առաքինութեամբ : Սիրելով զԱռարատ՝ դարձ առ-
նուլ 'ի գիրկս նորին . ելանել մտինուլ 'ի Բաբելոնէ կապարիշտ
հեշտութեան . մի կալ ընդ մեղկաշոյափ ձեռամբ Բէլին բելիա-
քայ . մի երկիրպագ սնեչ նորին ճրկրաւոր . փառասիրութեան . հապա-
ելէք անտի եւ 'ի միջոյ պիղծ խառնակութեանց իբրու զարդա-
րըն Ղովտ 'ի Սողոմայ՝ զերծանիլ ազատտանիլ 'ի Լեւոն Մասիս .
մտանել հանգ չիլ 'ի սքանչելի նորագործ լաստափայտն , ոչ Նոյի ,
այլ Գրիգորի ձեռամբ ճարտադրապետեալ : Եթէ հզարտացեալ
'ի վերայ զօրութեան իւրոյ ելցէ 'ի վերայ ձեր գոռոզն Բէլ ,
դուք խրախոյս կարդալով առ միմեանս՝ յուցէք զզօրութիւն
մատանց մտաց ձերոց . լարեալ զաղեղն իմաստութեան՝ Թառ-
ցէք զնետս կորովաձիգ իրաւանց , հարէք եւ յերկիր տապաւոտ
արկէք , որ Թշնամի է հայրենեաց : Չայն արձակեալ դռնն առ
ձեզ , որդիք եւ Հայկայ հողացեալ ոսկերք , մի Թողուք աննշան ա-
մայանալ գեղաշէն դաստակերտին իմ Հայկաձորոյ . որ ցորչափ

ինուլթեամբ կանդուն կացցէ. յաւերժական պարծանք են հայ-
մենեաց եւ որդւոցդ խի, որ զփառս նստինոյն ձերոյ իբրեւ ին-
յարձանագրութիւն անեղծ դրոշմեալ՝ աւանդէք առ յայա-
բարս յետնածնունդ սերնդոց. եթէ Հայկին է մեր հաւ եւ նա
հապետ եւ հայր հայրենազատ Հայաստան աշխարհի:

ՍԱՏԱՐԲ ԵՒ ԲԱՏԵՐԱՐԻ ՎԱՍՊՈՒՐԱՆ

ԱՐԾՈՒՈՅՆ

Վասպուրական Արծիւն գիշեր ու ցորենի ցանկանալով կը փա-
րագէր. թէ երբ պիտի ըլլայ այն բարեպատէճ ժամանակը, որ
ը բարերարացն պանծալի անունները թեւեթեւ փայ առնե-
լով բոլոր հայ տիանջներուն հրատարակէ: Եհաս ահա այն փա-
րագերի վայրկեան, որ Արծիւք իր կրակաւորներուն պարտը
լճայելով՝ սիրտուրախ կը զուարճանայ: Եկաւ ահա այն պա-
ռեհութիւնն ալ որով Հայկայ առաքինութեանց հետեւող հայ-
տանման որդիներն ալ իրենց հօր հետ մէկտեղը առ հանդիսարու-
նիս մէջը կը ներկայանան: Որչափ պիտի բախտաւոր համարին
սիրենք հայրենեաց բարերարներն. երբոր իրենք ալ արժանի կրե-
ան առաքինութեանց ասպարիսին մէջը Հայկայ ետեւէն ըն-
թանալ:

Արծիւն, որ ամէն հայրենասիրաց դիտուն տրտիւղիւնն է,
Հայկայ քաջապանն դիտուն Պատի զննէն զկնի, կը դառնայ աւ-
նոր հայրանման ու առաքինի որդւոց դիտուն ալ տրտի զննելու:
Պիտի զարմանաս այս տեղը, արիւնքի ընթերցող, թէ ո՞վ են այդ
առաքինի որդիք. զորոնք արժանի կը համարէ Արծիւք Հայկայ
քաջամանութեանց հանգիստարանին մէջը պտտելու: Եւ միթէ
դեռ կը ծնանի՞ Հայաստանն այս յետին ժամանակը սոգալիս ա-
ռաքինի զաւակները, որոնք իբրեւամբ կարենան պարծենալ թէ
մեք հարազատ որդիք ենք Հայկ նահապետին:

Այո՛ պիտի պարծենան Պոլսոյ դաղթական Հայոց ազգատէր:

ներ. անանք՝ որ Աստուծոյն Արծուոյն Պտոր սիրտը հոգին ձան-
 ճնալով՝ սիրելին զինքն. ուրաջ կշռելով անոր նպատակն. որ մի-
 մայն հայրենեաց անուսումնէ մանկուոյն յառաջադիմութեան
 համար՝ ի պանդխտութիւն ելած է. կ'աշխատի կրտառապի ան-
 ձանձրոյթ ոգւով. որպէս զի դաղթական հայազունը, որոնք որ
 ձեռնհաս են հարստութեամբ ու իշխանութեամբ. իրենց հեռա-
 ցած սիրտ ու ոգին զէպ ի հայրենեք դարձունեն. Մովսիսն նը-
 ման մտքերնին բերելով իրենց եղբարց քաջած նեղութիւնները
 ու վշտերը. անգամ մը ելնեն շրջին ու այցելութիւն ընեն :

Ասոր համար Արծիւը Պօլոյ եկեղեցեաց բեմերուն վրայ կը-
 թռչի իր հայրենասիրական թեւերը շարժելով, Հայաստան Հայաս-
 տան կանչելով այնչափ կը կրկնէ այս իր սիրելի բառը, մինչեւ
 Պօլոյ մէջ առած կըլայ ամենուն բերանը՝ Հայաստանն ի վար-
 զապետ կը կոչեն զինքը :

Գաղթական Հայոց ականջները կ'արթննան սքստնուշտի ձայ-
 նէն, ամրացած սնդուքնին կը թնգայ, ու կը շարժի, մարած ոգի-
 նին դարձեալ կը վառի. հայրենասիրական կրակով. դէպ յարեւ-
 մուտք նայող աշունները յարեւելս կը դառնան. հայրենեաց ա-
 ճերակներուն աղէտալի պատկերներ իրենց աջին երեւալով՝ ար-
 տասուք կը թափեն : Պեղերուն ու բաղաքներուն զրկուիլ ու
 թափուր մնալը այն բազմաբիւր Հոյ բնակիչներէն, կը պատմէ
 Արծիւն, կը հառաչեն ազգասէրք : Հայաստան բնակող մնա-
 ցեալ սակաւածիւ խորհրդոց աղքատութիւնը, առապանքը ու
 վերջին չքաւորութեան դառն վիճակը ողբալով կը խօսի Ար-
 ծիւն, կուլան աղգասէրք : Հայրենեաց քաղցր գրգիւն, բնասե-
 եաց, սիրելեաց, բարեկամաց մօտէն զատուելով՝ երկար ժամա-
 նակէ ի վեր պանդխտութեամբ Պօլոյ հրապարակներուն մէջ
 թափառական շրջող, մեծամեծաց դուռներուն առջ ինկած
 Հայազգի աղքատ զաղարոսները, ցոյց կուտայ իրենց Արծիւն,
 աչքի առջ տեսնալով կը մորմորին աղգասէրք : Բերայի (Պե-
 օլու) ընդարձակ գերեզմանատուն ծայրէ ի ծայր կը բացուի
 պանդխտ մեռելոց դիակներով, հայրենեաց մէջ ծնած, սնած
 ու մեծցած որդիքը կ'արօտ մնալով ծնողաց, աւանդ, օտար հողե-

բու մէջը կը թաղուին. որոնց շիրիմներուն վրայ ողբանուէր նքստելով Արծիւն՝ կը կարդայ արձանագրութիւնները սիրտը կը խըշխըջայ, արտասուաց կաթիլները կայտակ կայտակ կը վազեն աչքէն. անտառներն ու գերեզմանաց քարերն անգամ իրեն ողբակից կըլլան :

Ահա այսպէս, երբոր պանդուխտ Արծուին այսօրիսակ հայրենասիրական միջոցներով կը բարոյզէ, կը յորդորէ, կը թախանձէ. գրեթէ գաղթական Հայոց սիրտը նորէն կը քննարկուի ու կը վառի հայրենեաց սիրոյ կարօտութեան կրակներով. ալ այնուհետեւ գերեար կը յորդորեն ու կը համոզեն. որպէս զի Արծուոյն խոյ իրբը փութով կատարուի, որ իր հայրենիքը դառնայ : Ուստի ազգասէր անձինքներէն նոր ընկերութեան խումբ մը կը կազմուի եւ այս ընկերութեան կեդրոնը՝ Իւսէիւտարու Սուրբ Խաչ եկեղեցւոյ ժողովուրդ կըլլայ : Այս տեղը Արծիւ չի մտնար յիշատակելու իր բարեացապարտ եւ մեծ երախտաւոր պատկառելի անձն՝ այս է Պետրոսեան Պողոս աղան. որ այս ընկերութեանը տնօրէն եւ միանգամայն գործադրիչ կը հանդիսանայ. չի խնայեր իր մեծաշէն տանը ընդարձակ սենեակ մի նուիրելու ի սէր Արծուոյն, որուն տնուն ալ՝ Արծուի « քնի » կը դնէ. որպէս զի նոյն հայրենասնուէր սենեակը՝ միշտ իր ծոցը ժողովելով ազգասէր անձինքները՝ միայն հայրենեաց յառաջադիմութեան համար խօսին ու խորհին : Եւ յիրաւի յիշեալ Արծուասէր ոգինը իր մեծ հոգատարութեամբ այս նոր ընկերութեան խումբը հոն տեղ հրաւիրելով՝ փոքր ժամանակի մէջը մեծ զաւար մը կը հաւաքէ. որ բուռական կըլլայ ազգագրութեան մամուլ մի ամէն պէտք՝ եղած գործիքներով զընելու :

Յիսուսը՝ որ միմիայն հօգօր խնամակալ ու պաշտպանն է Արծուոյն, անոր ապագայ յոյսերը ի գերեւ չհանելու համար, այնպէս կը տնօրինէ ու կը կազդուէ. որ Արծիւը իր բոյն քառածայր Խաչի Թեւերուն տակը գընէ. որպէս զի Մեծ Արագլին բոյնը ապաւեն ըլլայ իրեն ինչպէս նկնահասակ ու տկար Ճնձղկաց բոյներուն : Ուստի տարուան մը չսփը՝ Հայաստանին համար նուիրուած ազգագրութեան մամուլը՝ նախ Իւսէիւտարու տուրք

Խաչին պաշտպանութեան հովանեաց ներքեւը կը պատուարուի . ուր որ ազգասիրաց ստիպմամբ ու Խաչին յաջողութեամբ սկզբնաւորութիւն կը լլայ Արծոյի վասպուրական անունով ամսաթերթը հրատարակուելէ . որն որ իր հայրենասիրական ճառերով ոչ միայն Պօլսոյ , այլ եւ յոյժ հեռաւոր տէրութեանց ու բաղաքներու մէջ բնակած գաղթական Հայոց թմրած ու քնացած ոգիները կ'արթնցնէ : Երբոր Արծուոյն պանդխտութեան ժամանակը կը լրանայ՝ տպագրութեան մամուլը իր խոնջած թեւերուն վրայ առնելով՝ դէպ 'ի հայրենիքը կը դառնայ . քիչ մը ժամանակ առանց բուն թափառելով՝ դարձեալ կը յաջողի որ մեծահոգակ Վարդայ վանից Հովիտիմեան սուրբ Նշանին աւագաթեւ հովանեաց տակը իր մշտնջենաւոր բոյնը հաստատէ :

Որ ահա նոյն Վարդայ վանից հովատուն ու ծաղկապսակ լեռանց ստորոտէն՝ դարձեալ կրկնէ Արծիւն իր դադրած ամսաթերթից թիւները սրացնելու հայրենասիրական կենդանութեամբ : Եւ այն մինչեւ ցարդ ծածկուածը Արծուանուէր ընկերութեան պանծալի անունները իր թեւերուն վրայ արձանագրելով՝ սուեփա տայ Հայոց տխուր ականջներուն . որ Հայկազանց հարուստ ժամանակէ 'ի վեր քնացած եւ գրեթէ մեռած զուարթ ոգիներէն շատերը արթնցեր ու յարութիւն առերեն այս դարու մէջը եւ այսպէս իրենց հայրենասէր կենդանութեան օգը Բիւզանդիոնի ծովու եզերքէն կը շնչեն դէպ 'ի Հայաստանը . որպէս զի տակաւին թմրած ու մեռած հոգիներն ալ յարութիւն առնեն եւ կանգնին շահախնդրութեան դերեզմանէն :

ԱՐԴՈՅ ՀԱՅՐԵՆԱՍԻՐ ՊԱՐՈՆԱՅՔ ԲԱՐԵՐԱՐԻ
ՏՊԱՐԱՆԻ ՎԱՍՊԱՐԱԿԱՆ ԱՐԾՈՒՈՅՆ

	Ղուրուշ .
Մզգասէր ոմն	5000 .
Մզգասէր ոմն	3000 .
Մզգասէր ոմն	2000 .

Աւերքան	Աւերքանեան	0250
Աւերքան	Սախայեան	0500
Աւերքան	Թիւլպէհտճեան	0500
Աւթուն	Էֆէնտի	0250
Աւետիս	Եազմաճեան	0500
Աւետիս	Տէմիրձի պաշեան	0250
Բարսեղ	Տիւրկերեան	0250
Դալուստ	Մաղաբեան	0500
Դէորդ	Ալաճաճեան	0500
Դէորդ	Գալիամաճեան	0500
Դէորդ	Փանոսեան	0250
Դէորդ	Տունթ	0052
Դէորդ	Մըմըռեան	0250
Դրիգոր	Ներսիսեան	0500
Դրիգոր	Էւ Մինաս Ճափճաֆեան	0500
Դրիգոր	Մօզեան	0250
Դրիգոր	Նորատունկեան	1000
Կարապետ	Երամեան	2000
Կարապետ	Մուրջեանից	0500
Կարապետ	Մըկրեան	0250
Կարապետ	Նուրեան	0750
Կիրակոս	Սիւլիճիպաշի	0500
Համբարձում	Պէլպերեան	0750
Ճէզսյիրեան	Մկրտչի կողմէն	0200
Ճիւլան	Միսաբեան	0150
Սանուկ	Պալքքճեան	0150
Սանուկէլ	Գաֆաֆեան	0500
Սարտիրոս	Միւհէնտիսեան	0500
Սահտեփ	Գրիգոր Ալնեցի	0050
Սահտեփ	Մաղաբիա	1000
Սահտեփ	Յարութլւն Ապուջեխցի	0500
Սարտիրոս	Երամեան Ժամադործ	0250
Սարտիրոս	Պէյլիկճեան	0100

Սիբայէլ Ոսկերիչ	0500
Սնացական Ճէստանեան , ...	0250
Սկրտիչ Մովճեան	1000
Յակոբիկ Նորատունկեան	1000
Յարութիւն Աթուռեան	0250
Յարութիւն Մասէհեան	0500
Յարութիւն Գափամաճեան	0500
Յարութիւն Սարուխանեան	0500
Յարութիւն Պէյ Բինկեանցի	0500
Յովհաննէս Այվատեան	2000
Յովհաննէս Սիւհէնտիսեան	1000
Յովակիմ Նէվրուզեան	0500
Յովսէփ Մարգարեան	1000
Յովսէփ Պապայեան	0500
Ումեա Պատկերահան	0500
Պաղտասար Պոյաճեան	0250
Պետրոս Խորասանճեան	1500
Պետրոս Տէմիրճի Պաշի	1000
Պօղոս Պետրոսեան	2000
Սահակ Փէշտմալճեան եւ Սկրտիչ Աղաթօնեան .	1570
Սարգիս Արապեան	0250
Սարգիս Լտիրնէլեան	0125
Սամիկ Սեփարացի	0250
Սարգիս Մարտիրոսեան	1200
Սէրվիլէն Բժիշկ	0500
Սիմոն Խափամաճեան	1250
Սիմոն Նորատունկեան	1000
Սիմոն Պապայեան	0250
Ստեփան Թիւլպէնտճի	0500
Ստեփան Պէյլիկճեան	0125

Աստուծոյ է որ ազգասէր ընթերցողներէն մէկը այս Բարե-
րարաց ցուցակը կարդալէն զկնի՝ զարմանայ, թէ ինչպէս Ար-
ծըւոյն հայրենակից երեւելի ու ազգասէր անձինքներէն եւ
ոչ մէկն անգամ այն գաղթական Հայոց բարերարաց կարգին
հետը յիշատակուած կայ : Ուստի յառաջուց կը ծանուցա-
նեմ թող չնեղարարի այնպիսի հետաքրքիր ընթերցող մինչեւ
յաջորդ թերթին ունիմք նա եւ հայրենակից Բարերարներն ալ
որոշակի ու միաշար կարգով ցուցակ մը առնել, թէ ՚ի Պօլիս պան-
դխտութեամբ գտնուածները եւ թէ ասո հայրենեաց մէջ ե-
ղողները միանգամայն : Վստահ է Արծիւն, որ իր ճակատը բաց
պիտի ըլլայ . երբոր հայրենակից Բարերարաց անուաններն ալ հա-
րուստ ցանկով մը կը հրատարակէ իբրեւ պարծանք իրեն ու
բոլոր Վաննեցւոց եւ միանգամայն մեծ ուրախութիւն գաղ-
թական Հայոց սրտին, որոնց ցանկութիւն ու փափագը այն է
միշտ, որ ազգավրական կրակը աւելի կեդրոնը վառի, այս-
ինքն բուն Հայաստանեաց սրտին մէջ իբրեւ հրաբուխ բոր-
բոքելով՝ Հայաստանցի բնակիչներուն սիրտը վառէ ու նորէն
ողի տալով կենդանացնէ :

ՏԵՍԱԲԱՆԻ ՀԱՅՐԵՆԻ ԱՇԽԱՏԱՅ

Արտհետեւ Արծուին Վասպուրական իւր գլխաւոր պարտք
համարած է բոլոր Հայաստանիս փառազուրկ տխուր վայրաց
վրայօք Աշխարհադրական տեղեկութիւնները տալով՝ անոնց
հին եւ արդի վիճակն ըստ կարեաց նկարագրել ու իբրեւ պատ-
կեր մը տիրագէտ՝ հայրենակարօտ համազգեսաց աչքին դի-
մաց դնել . որոնց հնասէր հեռատեսութեան խիստ զարմանալի
ու միանգամայն ողբալի պիտի երեւայ հազարամեայ հնու-
թեամբ ծերացեալ խոշորագեղ շինուածոց բարձր ու արե-

զարդ կերպարանքը, որոնց վրայ, գիտես թէ տակաւին կը փայ-
լին վեհանձն քաջագործութեան ճարտարարուեստ հոգւոյ
ձիրքերը. բան թէ այժմեան շողոքորթ ու փափկատես նկար-
ուց շոյալական նոր նոր ձեւերը : Բայց գիտնալու է, որ սոռ-
բազրող հեղինակն սոյն Տեսարանի մէջը՝ երբեմն գիմառնական
բանաստեղծօրէն ձեւերով եւ երբեմն ալ ճանապահորդի պէս
պարզ ու ճշգր. նկարագրութեամբ պիտի վարի : Որպէս զի ա-
ռաջնութիւն՝ ընթերցողաց սրտին մէջը հայրենասիրական կիրքերը
շարժին, ու երկրորդովն ալ՝ հայրենի աշխարհաց վրայ ստոյգ
տեղեկութիւնները ստանան :

Արդ ըստ որում Վասպուրական նահանգիս կեդրոնը կա-
ռուցուած Վարադայ վայելուչ վեհափայրն վիճակեցաւ լինել
բոյն ու դադար թափառեալ ու խոնջած Արծուոյն նախ շնոր-
հիւ հանդուցեալ Տէր Գաբրիէլ վիճակակալ տեղւոյս Սրբա-
զան Արք Եպիսկոպոսին, (որուն սգառիթ ու փառաւոր մահ-
ուանն եւ անսողիւտ վարուց վրայ յետոյ պիտի գրեմք). եւ
երկրորդ՝ բարեացապարտ ազգիս լրութեան : Ասոր համար ի-
րեն իբրեւ անհրաժեշտ պարտքը կը համարի հայրենագրու-
թեանց արդոյ խմբագիրն ու անձնանուէր թեւակիցն Արծուոյն
որ ամենէն առաջ Վարադայ Արծրունանկար շքեղաշուք
պատկերը հանէ սոյն Տեսարանի մէջը եւ իբր նախագուռն իւր
աշխատասիրութեանցը՝ անկէց սկսելով, միւսերն ալ հետզհե-
տէ երեւան բերէ՝ ի տեսիլ հանդիսագլինին ազգասիրաց : Վըս-
տահ եմք, որ այս մասին մէջը յիշեալ խմբագրակիցն մեր իր
անդուլ ջանասիրութեանմբը՝ բաւական դո՛հ պիտի ընէ Տեսա-
րանացս ուսումնասէր հանդիսաւորները : Վասն զի երբեմն բա-
րեբախտութեամբ, Պօլոյ Խաս գիւղի մեծահոջակ Ներսիսեան
գպրոցին մէջը աշխարհագրական տեղեկութեանց հմտանալով
իւր հայրենիքը գաղձեր է բռնաւորած շահաբեր նաւակիմը
նման եւ հիմա ալ իր ծանրաբարոյ ու համեստ վարուց արժա-
նաւորութեամբ դասատու կարգուելով Վարադայ Ժառանգա-
ւորաց գպրոցին, որ այսուհետեւ նոյն ստացած տաղանդ-
ներով նախ Արծուոյն թեւերը զարդարէ եւ երկրորդ՝ աշա-

կերտելոց միտքերը լուսաւորելով՝ կարենան տեսնալ ու հմտանալ թէ հայրենի եւ թէ օտար աշխարհաց ազգին, երկրին, զանազան բնակչաց ու սովորութեանց վրայօք եւ ասով փափագին միշտ բարեկիրթ ազգերուն բաղաքաշինութեանց հետեւիլ, ու անկիրթներէն ալ ետ մնալով խորշիլ :

ՄԱՅՐԱՒԱՆԱԳ ՄԵՆԱՍՏԱՆԱՑ

ՎԱՐԱԳ

Եթէ մենաստան մը կայ Վապուրական նահանգիս մէջը ամէնէն երեւելի ու հռչակաւոր, այն Վարազն է, որ Վան քաղաքէն երեք ժամու միջոց դէպ արեւելեան հորաւ Բզնունեաց ծովու երեսէն հարուստ բարձրութեամբ դիրք ունի. եւ հիւսիսէն ի հարաւ առ ի շեղ ձգուած բարձրագագաթ եւ երկճղի լեռան արեւմտեան հարաւոյ ճիշդ ստորոտին վրայ բազմաղբիւր ու յարմարաւոր տեղ մը շինուած է. այնպէս որ չորս կողմէն փչած ձմեռնային սաստկաշունչ հովերէն, միայն արեւմտեան հովը կազդէ. որովհետեւ դիմաց բաց ըլլալով, իր բարձրահայեաց վայելուչ դիրքէն ուղղակի կը դիտէ Վան քաղաքին ու ծովուն վրայ : Ռեւիկոյ քաղցրաշունչ զեփուռը ամառնային ժամանակը կը շնչէ միշտ կէսօրէն ետքը եւ իր բոլորովորդ պար առած ծառատունկքը կը օսկսին սօսափիւն ձայնելով երգել :

Շրջապատ սահմանը տառ ժամու ճանապարհի չափ կը լայն. արեւմտից կողմէն ունի խոտաբոյս ձորեր եւ դաշտավայր ընդարձակ արտերը. հարաւէն՝ Ղուրուպաշ գիւղ եւ մեծ լեռնաբլուր մը, որ կը բաժնէ Հայոց ձորը Վարազայ սահմանէն. արեւելքէն՝ Նոր գիւղ, Տօնի ու Գալիլեային երկնաբարձր լեռը. իսկ հիւսիսային կողմէն՝ Աղբանց եւ Շուշանց գիւղերը եւ Սուրբ Դրիգոր եւ Վարմրաւոր վանքերն : Իւր տարածու-

Թեան չորս մասին իբր երեք մասն լեռնային է, խոտաւէտ բլուրներով ու ծաղկալից հովիտներով զարդարուած . որոնք մինակ ոչխարաց դարմանի կը ծառայեն . իսկ մնացած մասն՝ դաշտային պարարտահող արտեր են, եթէ որ երկրագործութեան արհեստով մշակուին՝ խիստ հաւանական է, որ մէկը՝ մինչեւ բսանը կը բերէ :

Ունի բոտ բաւականին գետակ մը, որ վերին Վարագայ Գալիլեայի լեռան բարձր սահմաններէն բղխելով վար կիջնայ կարկաջասահ ընթացքով ու երկճղի լեռանց մէջէն անցնելով կը հասնի մինչեւ վարի դաշտերը ու կը թրջէ զանոնք աճարան շող եղանակին :

Իւր առատ բերքերն են, անասնոց կարգէն՝ ոչխարը, իսկ սերմանց՝ պտտուական ցորեան, դարի, տարեկան, կտաւատ եւ շատ ուրիշ տեսակ հնտեղէնները : Փորձուած է, որ խաշխաջի մշակութիւն ալ լաւ կը յաջողի . մանաւանդ ճակնդեղին, որուն բաղցրութեան հիւթ չափազանց բլլալով՝ չաքարագործութեան մասին շատ յարմարութիւն ունի : Կան անանկ դեւտինները, որոնք կակուղ ու փխրահող բլլալով՝ տօրուն (պօյաղ) բերելու խիստ լաւագոյն են . որն որ Վան քաղաքի ներկարար արհեստաւորաց համար պիտանի ու պտտուական նիւթ հաւմարուած է : Թլթենեաց համար ալ տարակոյս չկայ, եթէ որ վարի խորագոյն դաշտոց արեւադէմ ու ծոցավայր տեղերը մշակուին . ուր որ արեւելեան կամ հիւսիսային զառնաշունչ հովը ազդեցութիւն չընէր :

Մշտաւաց մշակութիւն ալ խիստ դիւրութեամբ կը յառաջանայ . անանկ որ քիչ ժամանակի մէջը՝ Տորոսեան կամ Վոլէ կասեան լեռներուն բնաբոյս անտառաց կրնայ նմանիլ . թէ որ ցրտութեան դիմացող փայտերը տնկուին . դոր օրինակ բորդի, ուռենի, թեղի, հացի եւ այլ ուրիշ տունկերը, որոնք որ սաստկաբախ հովերուն դէմ գննլով կրնան կուտիլ :

Գանք հիմա բուն վանքին վրայ, որ վեց տեսակ շինուածքներէ բաղկացեալ է այսինքն դրսի բակ, ներսի սրահ, եկեղիցի, զրախո, ոչխարաց բակ եւ մեծ այգի : Վանքը պատու պա-

րիսպը ամէն կողմէն 12 կանգնաչափ բարձրութիւն ունի, որուն շրջապատը դրեթէ հինգ ըռպէի չափ կը տեսէ . հիւմունքը լայնագիր քարաշար եւ վրան աղիւս (քէրիիճ) հիւստեած է . տեղ տեղ փոքրիկ արձանագրութիւններ դրուած կայ . որոնցմէ կիմացուի թէ՛ 1226 եւ 1282 թուականին Հայոց, Գրիգոր եւ Ղազար Վարդապետներու Առաջնորդները՝ այս պարիսպը նորոգել տուերեն : Երկու դուռ ունի, մէկն մեծ՝ որ կը բացուի հիւսիսակողմն միաբանից եւ ուխտաւորաց եղեմտից համար . միւսն ալ 'ի հարաւ՝ միայն ոչխարաց ու տաւարեղնաց համար : Հիւսիսային դռնէն ներս մտածդ ժամանակ կենեոս առաջին բակն . ուր տեղ շինուած կան աւանակց համար մեծամեծ ախոռներ ու մարագը : Շատ աւելի յարմար պիտի ըլլար . եթէ որ անասնոց վերաբերեալ շէնքերը պարսպէն դուրս պատշաճաւոր տեղ մը ըլլային . գեղեցիկ ու մաքուր պիտի մնար դուրսի բակն թէ օդին եւ թէ վայելչ չլութեան կողմէն : Մանաւանդ երբոր ցածուն վարսագեղ տունկերով, ողկուղազարդ բարունակներով, բուրազուարթ ծաղկոյններով եւ աւազաններով զարդարուին :

Այս դուրսի բակի փոքր դռնէն երբոր ներսի բակը կը մըտնաս աչքիդ առջեւը կը բացուի զարմանալի տեսարան մը . զիմացդ փառաւոր ու վաղաշէն տաճարները եւ անոնց երկնապիշ ու խաչածայր կաթուղիկէք . արեւմտեան ու հարաւին կողմը կրրկնայարկ սենեակները, եւ սիւնազարդ պատշկամները (շահնիշիր) որ վերին սենեակաց դուռներուն վրայ շինուած են . որոնք Հայաստանցւոց բառովը՝ երէֆայ կըսուին, այսինքն մէկ կողմը բաց . վստի զի տանիքը առանց պատի սիւններուն վրայ մինակ կեցած ըլլալով՝ ճիշդ Պօլսոյ հնութեան ձեւով շինուած մեծամեծ պանդոկներու կը նմանի : Հիւսիսային կողմն ալ նմանապէս կրկնայարկ շինուածներ են եւ հին առաջնորդարանը . զոր յիշեալ Ղազար վարդապետն իր առաջնորդութեան ատենը կառուցեր է : Վստի զի առջի ժամանակները Առաջնորդաց տօմարութիւն անանկ էր . որ տարուան մեծ մասը՝ Վարդապետէջ կանցունէին . քաղաքական գործքերէն ազատ ըլլալով :

Այս ներսի բակին միջակէտի հիւսիսային ծայրէն մշտահոտ աղբիւր մը կը նետէ լայնաքերան ծորակով. որուն վտակը ունի զակի սրահին երկայնութիւնը ձեւելով շէնքերուն տակէն կանցնի օջիւարաց բակը եւ անկէց հարաւային պարսպէն դուրս կելլէ : Ժամանակաւորաց Վարժարանը ճիշդ այս աղբիւրի գագաթին վրայ է, վերնայարկ եւ պատուհանները դէպ իստը եւր բացուած՝ կը հային ընդարձակ սրահին վրայ. ներքին յարկին մէջն ալ գրուած է ս.ս. այժմ Վասպուրական Արծրադէնի տապարանը, որոնք յետոյ ուրիշ նոր վայելուչ շինուած են երբևէ մէջը պիտի փոխադրուին, ասոնց վրայ յետոյ պիտի գրեմք :

Հարո՛ւնալիւ-իւն
Ռիւս-իւն Ռիւս-իւն

ԲՈՒՐԱՍՏԱՆ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԱՌԱՔԻՆՈՒԹԵԱՆՑ

“ Աշխարհս ծովս իր նմանի ո՛վ որ
լաւ չի գիտէր ինքեղութիւնս : ”

Բազմափորձ իմաստունները աշխարհս ծովու նմանցուցեր են եւ նմանութիւնն ալշատ յարմար է : Վասն զի աշխարհս վրայ ունեցած մարդուս կենցաղավարութիւնը կամ կեանքը այնպէս է ճիշդ, ինչպէս նաւ մը ծովու վրայ : Անանկ վարելու է ամէն մէկ մարդ իր կենաց նաւը, անանկ ճարտարութեամբ բռնելու է իւր կենցաղավարութեան զեկը, որ փրփրադէզ ու լիքներուն վրայէն անցնելով դէմ եղեալ նաւահանգիստը հասնի, որ ասոր ալ վարժութիւն, կրթութիւն, ու ճարտարութիւն պէտք է : Խաղաղիկ ու ծիծղադէմ ծովուն հանդար-

տութեան խաբուելու չէ . այսինքն աշխարհիս շողորթութիւնը հեշտութեանը . թէ ինչ պէտք է կրթութիւնը , ինչ պէտք է ճարտարադէտ ղեկավարութիւնը . աւասիկ ծովը կը ծիծաղի մեղմաշարժ ալիքներով , հովն ալ անուշ կը փչէ , նաւն առաքաստալիւր կերթայ ինքն իրեն . աւանդ , այս նաւարկութեան տեւողութիւնը քիչ է : Վասն զի մէյ մըն ալ կը նայաւ որ ծովն իր ծիծաղկոտ երեսն՝ խոժոռադէմ ալիքներով կը դառնացնէ , մեղմաշունչ հովին տեղը՝ մարիկներ կը սաստկանան , հանդարտաբայլ նաւուն առաջը՝ խոր անդունդներ կը բացուին . դուն միազամայն կը շուարիս , կը տագնապիս , յուսահատութեամբ կափշիս կը մնաս : Ախմիայն փրկութեանդ , յոյսը այս է . կամ կտոր մը տախտակ ջախջախած նաւին եւ կամ լող գլխնալուդ կրթութիւնը . որ ասով կրնաս մինակ ծովահնդձիկ գերեզմանէն կեանքդ ազատել . թող օրինակ ըլլայ քեզի հետեւեալ պատմութիւնը : Հմուտ նաւավար մը երբեմն իր պատանեկին ձեռքէն բռնած շուրջ գալով ծովուն եզերքը կը զուարճանայր : Օր մը կուզէ ծովուն մէջ մանալ եւ տըղային ալ լողալու կրթութիւնը սորվեցնել . որպէս զի պատահար վնասներէն ու ալեաց սաստիկ կատաղութեան ժամանակները քաջալարժ լողալով՝ անփորձ մնայ եւ իւր կեանքը ազատէ : Վասն զի գիտէր նաւավարը որ իր տղան ալ հարկաւ իր արհեստին պիտի հետեւի եւ իր ապահով կեանքը անդուծ ծովուն ձեռքը պիտի յանձնէ : Ասոր համար ամէն օր կը ջանար լողալու արուեստին մէջը լաւ կրթելու . որ ապագայ փոթորիկներուն ամեհի սաստկութեան դէմ դնելով՝ առանց վախի ծովու ալիքներուն վրայ ճեմէ իբրեւ զբօսանք մը համարելով իրեն :

Իսկայ որովհետեւ անփորձ պատանեակն դեռ ծով անունը միայն լսեր էր հեռուանց՝ կը կարծէր , որ ինքն ալ հօր պէս կրնայ ալիքներուն հետը խաղալ առանց կրթութեան : Երբ որ կը ծածանէր ծովը մանրաշարժ ալիքներով , նաւավարն եւ պատանին մէջ կը մանան եւ ձեռք ձեռքի տալով կըսկսին յառաջ ելնելու խաղաղիկ եզերքէն : Արզմայի տղան ու կրտսէր իւր

մըն ալ յառաջ երթանք, հայրիկ, ճօճելով ճեմելով : օխ, սա ի՞նչ զուարճալի զբօսանք մըն է եղեր. արծաթափայլ ալիքները գիտես թէ զիս գրկելով կը համբուրեն. արեւմտեան հովուն քաղցրաշունչ հնչմունքը ալեաց ձայներուն խառնուելով՝ սրտիս ուրչափ գիւրութիւն կուտան, արեւուն լուսոյ շառաւիղները ծովուն մէջ թափանցելով՝ ձուկերն անգամ կայտուելով կը խաղան : Եւսէ հայրն, իրաւի, տղաս, ես ալ քեզի չափ զուարճութիւնները կըզգամ. բայց գիտես, որ երկար չի տեւեր այս ուրախութեան զբօսանքը. խաբուսիկ ծովուն ծիծաղք՝ չըլլայ որ քեզ խաբեն, որդեակ, դուն տակաւին լուղալու արուեստին մէջը նոր պիտի կրթուիս : Ուստի խրատ կուտամ քեզ, որ աւելի յառաջ չերթանք, չըլլայ թէ մօտալուտ վտանգներու պատահինք, մինչեւ որ լաւ մը կրթուիս ծանծաղ եզերքներուն ալեաց վրայ լողալով :

Դեռ այս հօր խրատին ձայները տղուն ականջը չի հասած, ո՛հ, ի՞նչ կը նայիս, հովուն ձայն կը բարձրանայ, կապուտակ երկինք սեւ ամպերով կը պատի. արեւուն ճերմակ ճառագայթները ծովու երեսէն կամփոփուին. լեռնաչափ բարձրանալով կը մրոնչեն ալիքները, ապաստան ամուռներ կը հեռանան տըղուն աչքէն. կատաղի կոհակները ատեն չըտալով վրանին կը հասնին, կ'աղաղակէ անփորձ պատանին. զիս ազատէ հայրիկ, քիչ մնաց, որ ծովուն անդունդներու մէջը խջնալով կորնչիմ, անգութ Կազան ալիքները՝ զիս քու ձեռքէդ յափշտակել կուզեն, մէկ պահէն առաջ ունեցածս բոլոր զուարճութեան զբօսանքները անցին գնացին :

Ա՛ի վախնար, տղա, կը կանչէ հայրն, ձեռքդ ինձի տուր, մի յուսահատիր, աչքդ բաց նայէ, որչափ որ սաստկահար ալիքները զարնելով հեռացուցերեն զմեզ ապաստան եզերքէն՝ Աստուած ուրիշ ապաստանարան մը պատրաստեց մեզ : Ահա կը տեսնաս, որդեակ, այն փոքրիկ կղզին է, ուր որ ահեղ ալիքներէն մղուելով հասանք : Խեղճ տղան, ուշ միանգամայն գնացեր է վրայէն, բոլոր անձը կը դողայ սարսափելով : Պահ մը անցնելէն ղկնի՛ քիչ մը խելքը դուրս դալով կը կանչէ

դարձեալ, ուր ենք, հայրիկ, դրկելով փայփայելով կըսէ հայրն, որդեակ, փառք տուր Աստուծոյ, ազատուերենք. այս կղզին մեզի ապաւէն եղաւ. անոր համար իր անունը՝ Ապաւէն ներկայ պիտի կոչեմք այսուհետեւ : Ար պատասխանէ տղան, անունդէն ինչպէս պիտի դուրս ելլեմք, հայր, մեր չորս բոլոր ծովը պատած է : չոր մի ըներ, տղաս, մեր պաշտպան Աստուած մեզի համար նաւակ մըն ալ կը պատրաստէ, որուն մէջը մտնալով դուրս կերթամք :

Հիմա լաւ մը փորձ առիր, որդեակ, խելքդ հասաւ, թէ որչափ վտանգաւոր է լող չգիտցողին՝ ծովուն մէջը մտնալ : Ուստի իմ հայրական խրատս քեզի այս ըլլայ, որ ասկէց ետեւ լողալու արուեստին մէջը դեռ աղէկ չիրթուած՝ ալ չյանդերգնիս մէյ մըն ալ ծովուն հետ խաղալ կամ անոր ծիծաղութաւալ ալիքներէն զուարճանալով՝ պոխիդ հեշտութեան զբօսանք մը սեպես :

Այսպէս ահա, երբ չուզեր մարդս իր անձն առաքինութեան դպրոցին մէջը կրթելով լողալու արհեստ սորվիլ՝ հարկաւ պիտի խեղդուի երբոր աշխարհիս փորձութեան ալիքներ կը յառնեն իր վրայ :

Աշխարհիս ծովը հանդարտ եղած ժամանակը՝ կը կարծէ թէ ալ չի խռովիր, երջանկութեան մէջ ըլլալով՝ ապերջանկութիւն կը մոռնայ, բարեբախտիկ հարստութեան ժամանակը աղքատութիւնը միտ չի բերեր. թող կուտայ իր կամքը, որ աշխարհային սնտոյի զբաղմանց ու վայելչութեանց մէջը ինքն իրեն վարի :

Բայց մէյմըն ալ կը նայիս, որ յանկարծ ձախտրութեան ալիքները վրան կը հասնին. անտոնէն կը տարակուսի կը մընայ շուարած, այն անփորձ պատանեկին պէս : Որուն պատմութեան ձախտրդ դիպուածէն պէտք է ամէն մարդ խրատուի որոնք որ աշխարհիս ծովուն վրայ կը ծփան զանազան փորձանաց արկածներով : Անոնց նաւը մինչեւ գերեզմանին նաւահանգիստ հասուցանել՝ լողալու դաստիարակութիւն պէտք է, կատաղի ալեաց ձեռքէն ազատելու համար՝ ապաւէն կղզին

գիմեղու է , որ է Նոյն շինած հրաշակերտ տապանը Սուրբ եկեղեցին , որուն ղեկավար Յիսասն է , որ սաստեաց ավեաց եւ լռեցին :

ԳԱՐԵԳԻՆՍ ՍՐՈՒԱՆՁՏԵԱՆ
Աշխիւր Ժառանգաւորաց Կարոյն
Վարդայ

ԹԱՆԳԱՐԱՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԴՊՐՈՒԹԵԱՆՑ

ՆԱՄԱԿ

Հայկական դպրութեանց Թանգարանին դուռը նոր բանալով՝ նստած կը դիտէր Արծիւը , թէ արդեօք , ո՞վ պիտի ալինէն յառաջընթաց գալով ղինքը ողջունէ : Յանկարծ կը նայի որ Աթուրեան գետի Եղերքին բարձրաթուիջ Բաղէ մը ծաղկոցաց ձորէն երկու փունջ ծաղիկ բերան առած՝ Վարդայ Տե՛նաւորանը կը համի , Էօղջունէ զԱրծիւը եւ իր բերնի ծաղկեփունջ ընծաւ ները կը նուիրէ Թանգարանիս :

Ո՞վ է այս . Աշէքսանդրազօրու Արքունի դաւառական ուսումնարանին օրէն ուսոյց Վարժապետ Տէր Յակովբ Արժանընտիր Քահանայն , որ իր զգայուն սրտին անշափ ուրախութեան հաւասարքը կը յայտնէ հետեւեալ նամակով . ու իրախտսիչ չարաբանութեամբ մը առ երախայրէք Արծուոյն . որ այս երկու գրուածն ալ՝ ճիշդ նկարագիր են իր աշխրջ հայրենաորթութեան եւ միանգամայն եղբայրասէր բարոյիցն : Առ այժմ՝ միայն նամակը հրատարակելով՝ երախտագէտ սրտիւ շնորհակալ կըլլամք իրմէն , որ առաւուրն ալ միւս թերթին կը թողումք :

ՄԵԾԱՆՈՒՆ ՀԱՅՐԵԱՍԷՐ

Ոչ անծանօթ գտանէին յիմոց աչաց երկորին հոյակապ հըրաւիրակք ձեր յԱյրարատ եւ 'ի բաղաքն Սուրբ եւ ոչ ալիք կարօտութեան ընկալնլոյ զձերդ անդրանիկ օրհնութիւն՝ դադարէին 'ի ծով յերեսնամեան հասակի իմոց : Բայց գարնանադուռակ երախայրէք 'ի մէնջ ցանկացեալ Արծուոյն Վարդուրտկանի՝ աղբերացոյց 'ի սիրտ իմ եւ իմոց աշակերտաց զառուս խնդութեան արտասուաց որպէս 'ի թռիչ ածիւնացեալ թեւոց սխրաւոյլ Արծուոյն Հայաստան Աշխարհի , իոյնպէս եւ ընդ առ 'ի մէնջ անձկացեալ ոգւով վառեցեալդ 'ի զարթուցումն

տխուր քնարաց վաղիմնին Հայկեան հրաշագործութեանց :

Հայրենասէր Հայր . . . մեք ճանաչելով եւ մանաւանդ արատաւելով յարաժամ զայդ եղանակ կորուստ գազաթանց Այրարատայ եւ . . . տուր ոգւոյ ազգաօրութեան՝ չկարեմք չափել զինդութիւն մերոց արտից ընդ այս նոր օրինակ զարթու մըն Ասքանազնեան ոսկերաց :

Առաքելով ընդ այսմ զուրախակցական շնորհաւորութիւն Արծուոյդ Վասպուրականի՝ խոստանամ դնել 'ի ներքոյ թեւոց նորա, որպէս զընական, զբարոյական, զբանասիրական, զազգային եւ զայլ հարկաւորելի դիպուածս եւ զայլ եւ այլ գիտելիս եւ զծանօթութիւնս, (էլէ Բարեհաճեացի հոյրդ մեր հոգեւոր), նոյնպէս գրել զանդամակիցս ստանալոյ զայդ նորոգ ամասցիր եթէ յայտնեցին մեզ որքան եւ իցէ բանակութիւն տարեկան թերթիցն, անմահացեցեալ զյոյս իմ եւ իմայնոց : (Մնամ ըստ ամենայնի 'ի յանդորրութեան, եթէ մեծահաջակ եւ Ազգասէր Շարան Պէյ իշխան Վասպուրական աշխարհի ստուար լինելով ձեզ յո եւ իցէ յայս օրինակ նորոգ եւ յանկարծելի բազմ ազգի, կարէ բեւեռել զանուն իւր եւ իւրայնոց յանմահ վերտառութիւն յաւիտեական Տախտակաց. կարէ նմանապէս արկանել յանդուներ ձեզ մերձակայ եղեալ ծովակի զՎայրագ յարուցեալն 'ի վերայ մատաղիկ Արծուոյն Վասպուրականի շնորհիւ վանից Սրբոյն Վարագայ :

Եւ տառուցանելոյ զիմ խոնարհական ողջոյն Տեառն Շարան Պէյի եւ Բրիտանոսազոր զերդաստանի նորա եւ բոլոր պատուելի բնակչացն Հայոց Վան քաղաքի եւ Տոսպ գաւառի՝ հաճեցարուք, Հայրենասէր Եգի, բարեմաղթել 'ի պոյոյտս եօթնաշրջան կամարաց, որպէս վասն հանդուցանելոյ 'ի վերայ ձեր զհոգի Նարեկեան զուարթնոյն, նոյնպէս եւ վասն իսկապէս հանելոյ յարեւ ճառագայթարձակ զԱրծիւդ, ոչ միայն Վասպուրականի, այլ եւ բոլոր Հայաստան ազանց :

Զերումդ ազգօգուտ հպատակի ցանկացող

Խ. Ծ. ՅԱՎՈՎ. ԲԱՐԺԱՊԵՏ ԲԱԶԱՆԱՅ

Տ. ՄԻԻԹԱՐԵԱՆՑ.

100

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՆԱԽԱԲԱՆ ԱՌԻՆԹԵՐՅՈՂՍ

ՀԱՆՈՒՆ ԱՍՏՈՒԱԾՊԱՇՏՈՒԹԵԱՆ

Հաճե՛րս-ի՛ն ի՛նչ է 1

ՀԱՆԻՒՍԱՐԱՆ ՀԱՅՐԵՆԱՇԵՆ ԱՌԱՔԻՆԵԱՑ

Հայի նահապետ հայոց 5

Սապարս եւ իւրեւրս Վասպուրական Արծառն . . . 10

ՏԵՍԱՐԱՆԻ ՀԱՅՐԵՆԻ ԱՇԽԱՐՀԱՑ

Մայրաքաղաք Ֆեոսթանոյ Վարդ : 18

ԲՈՒՐԱՍՏԱՆ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԱՌԱՔԻՆՈՒԹԵԱՑ

“ Աշխարս Ժողո՛ւ իւրմանի

“Վոր լո՛ղալ չի գիտեր իւրեղէնի ” 21

ԹԱՆԳԱՐԱՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԴՊՐՈՒԹԵԱՆՅՈՒՆ

Նախի՛ Տէր Յալի՛ք Վարժապետ Բահանայի
յԱլեքսանդրապոլս 25